

[इंग्रजीमध्ये टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठीमध्ये अनुवाद]

[१९६१] २ एस.सी.आर. ५०१

सर्वोच्च न्यायालय अहवाल

महाराजा प्रवीर चंद्र भंज देव काकतिया

विरुद्ध

मध्य प्रदेश राज्य

(न्या. जाफर इमाम, न्या. जे. एल. कपूर, न्या. के. सी. दास गुप्ता)

न्या. रघुवर दयाळ आणि न्या. एन. राजगोपाल अय्यंगार)

“संस्थानिक” – राष्ट्रपतींकडून मान्यता- मग ते राज्यघटनेबाहेरील हेतुसाठी माजी शासक असोत- मौफिदार चा अर्थ - भारतीय राज्यघटना, अनुच्छेद ३६६ (२२)—मध्य प्रदेश मालकी हक्क (इस्टेट, महाल, दुमाला जमीन) अधिनियम, १९५० (एम. पी. १९५१ चा १), कलम २ (एम).

अपीलकर्ता बस्टर राज्याचा शासक होता जे नंतर मध्य प्रदेश राज्यात विलीन झाला. घटनेच्या अनुच्छेद ३६६ (२२) अन्वये राष्ट्रपतींनी त्यांना शासक म्हणून मान्यता दिली होती. उत्तरवादीने मध्य प्रदेश मालकी हक्क निर्मूलन (इस्टेट, महाल, दुमाला जमीन) अधिनियम, १९५० अंतर्गत अपीलकर्त्याच्या मालकीच्या काही जमिनी परत केल्या. अपीलकर्त्याने असा युक्तिवाद केला की तो अजूनही भूतपूर्व संस्थानिक नसून शासक आहे आणि म्हणून तो कायद्यात दिलेल्या नमूद केलेल्या “मालक” या शब्दाच्या व्याख्येत येत नाही.

असा निर्णय दिला की, अपीलकर्ता कायद्याच्या उद्देशाने माजी शासक होता आणि तो 'मालक' या व्याख्येत नावाने समाविष्ट असलेल्या व्यक्तींच्या वर्गात होता आणि कायद्याच्या कक्षेत होता. वस्तुतः अपीलकर्ता एक भूतपूर्व संस्थानिक होता. त्याला हमी दिलेल्या खासगत

भत्त्याच्या हेतूने तो शासक होता. अनुच्छेद ३६६ (२२) मध्ये असे काहीच नमूद केलेले नाही ज्यानुसार न्यायालयाने अशा व्यक्तीला राज्यघटनेबाहेरील कारणांसाठी शासक म्हणून वागवणे आवश्यक होते. शिवाय, अपीलकर्ता भाडे किंवा कर भरण्यापासून मुक्त असलेल्या संपादित जमिनींच्या संदर्भात मौफीदार देखील होता. "मौफीदार" हा शब्द एखाद्या राज्याच्या अनुदानकर्त्यापुरता किंवा एखाद्या राज्याच्या राज्यकर्त्यापुरता मर्यादित नव्हता; तो जमिनीचा धारक असू शकतो ज्याला भाडे किंवा कर भरण्यापासून सूट देण्यात आली होती.

दिवाणी अपील अधिकारिता : दिवाणी अपील क्रमांक १९८/१९५४.

सदर अपील हे किरकोळ अर्ज क्रमांक १२३१/१९५१ मध्ये तत्कालीन नागपूर उच्च न्यायालय यांनी दिनांक १६ ऑक्टोबर, १९५२ रोजी पारित केलेल्या न्यायनिर्णय आणि आदेश यावरून दाखल केले आहे.

अपीलकर्त्याच्या वतीने एम. एस. के. शास्त्री.

उत्तरवादीकरिता एच.एल. खसकलम, बी.के. नायडू आणि आय. एन. श्रॉफ.

१९६०. नोव्हेंबर १८. न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्या. इमाम यांच्याद्वारे पारित -

सदर अपील हे नागपूर उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याची याचिका ही घटनेच्या अनुच्छेद २२६ आणि २२७ अन्वये फेटाळून लावत पारित केलेल्या न्यायनिर्णय यावरून दाखल झाले आहे. घटनेच्या अनुच्छेद १३२ (१) अन्वये उच्च न्यायालयाने प्रमाणित केले की या खटल्यात घटनेच्या अर्थासंबंधी कायद्याच्या महत्त्वपूर्ण प्रश्नाचा समावेश आहे. त्यामुळे, प्रस्तुतचे अपील दाखल केले आहे.

अपीलकर्ता बस्टर राज्याचा शासक होता. भारतीय स्वातंत्र्य कायदा, १९४७ संमत झाल्यानंतर अपीलकर्त्याने दिनांक १४ ऑगस्ट १९४७ रोजी वसाहतीचे स्वराज्य असलेल्या भारतासोबत विलीनीकरणाचा करार अंमलात आणला. त्यानंतर, त्यांनी 'स्टँड स्टिल करार' या नावाने प्रसिद्ध असलेल्या वसाहतीचे स्वराज्य असलेल्या भारताशी करार केला. दिनांक १५ डिसेंबर, १९४७ रोजी त्यांनी भारत सरकारबरोबर एक करार केला ज्याद्वारे त्यांनी बस्टर राज्य

भारत सरकारला योग्य वाटेल अशा प्रकारे मध्य प्रांत आणि बेरार (आताचे मध्य प्रदेश राज्य) मध्ये विलीन करण्यासाठी भारत सरकारला योग्य वाटेल त्या पद्धतीने करण्यासाठी सोपवले. परिणामी १ जानेवारी, १९४८ पासून भारतातील सरकारांना बस्टर राज्यावर विशेष व पूर्ण अधिकार, अधिकार क्षेत्र व अधिकार प्राप्त झाले.

मध्य प्रदेश राज्याच्या विधिमंडळाने मध्यप्रदेश मालकी हक्क (इस्टेट, महाल, दुमाला जमीन) अधिनियम, १९५० (१९५१ चा मध्यप्रदेश अधिनियम १) ज्याचा यापुढे सदर कायदा म्हणून उल्लेख केला जाईल तो मंजूर केला, ज्याला दिनांक २२ जानेवारी, १९५१ रोजी राष्ट्रपतींची संमती मिळाली. या कायद्याच्या प्रस्तावनेत मध्यप्रदेशातील इस्टेट, महाल, दुमाला गावे आणि दुमाला जमिनींवरील मालकांचे हक्क संपादन करण्याची आणि त्याच्याशी संबंधित इतर बाबींसाठी तरतूद करण्यासंबंधी नमूद करण्यात आले होती. या कायद्याच्या कलम ३ अन्वये त्या कलमात नमूद केलेल्या काही अटींचे पालन करून राज्य सरकारला मालकी हक्क बहाल केले जातात. 'मालक' या शब्दाची व्याख्या कलम २ खंड (म) मध्ये सांगितली आहे आणि ती पुढीलप्रमाणे आहे :

(i) मध्य प्रांतात, एक निकृष्ट मालक, संरक्षित ठेकेदार किंवा इतर ठेकेदार किंवा संरक्षित प्रमुख यांचा समावेश आहे, किंवा

(ii) विलीन झालेल्या प्रदेशांचा अर्थ मौफिदार म्हणजे भारतीय राज्याचा भूतपूर्व संस्थानिक जो मध्यप्रदेशासह विलीन झाला आहे असा होतो. जमीनदार, ईलाकेदार, खोरपोशदार किंवा जहांगीर जो वाजिब-अल-अर्झ किंवा कोणतेही मध्यप्रदेश सनद, दस्त किंवा इतर वाद्य या अर्थाने किंवा एखाद्या गावाचा गावतिया किंवा ठेकादार ज्याच्या संदर्भात किंवा त्यांच्या अधीन असलेल्या वजीब-उल-अर्झमधील तरतुदी मौफिदार, गावतिया या गावाला लागू होतात, किंवा अशा गावात जमीन धारण करणाऱ्या व्यक्तींकडून भाडे किंवा महसूल वसूल करण्याचा अधिकार ठेकादरला आहे;".

‘महाल’ याची व्याख्या कलम २(जे) मध्ये सांगितली आहे आणि ती पुढीलप्रमाणे आहे -

विलीन झालेल्या प्रदेशांच्या संदर्भात "महाल" म्हणजे रयतच्या ताब्यातील जमिनीव्यतिरिक्त इतर कोणतेही क्षेत्र ज्याचे जमीन महसुलासाठी स्वतंत्रपणे मूल्यमापन केले गेले आहे, मग ती जमीन महसूल देय असेल किंवा मुक्त केली गेली असेल किंवा संयुक्त असेल किंवा संपूर्ण किंवा अंशतः सोडविली गेली असेल.

उच्च न्यायालयासमोर अपीलकर्त्याने असा युक्तिवाद केला की, तो अजूनही घटनेच्या अनुच्छेद २२६ आणि २२७ अन्वये आपल्या याचिकेच्या अनुसूची अ आणि ब मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या गावांचा सार्वभौम संस्थानिक आणि एकमेव मालक आहे. भारत सरकारबरोबर केलेल्या करारानुसार आपल्या हक्कांना मान्यता देण्यात आली आहे आणि त्याची हमी देण्यात आली आहे, असे त्यांनी सादर केले. त्यामुळे कायद्यातील तरतुदी त्याला लागू होत नव्हत्या. या कायद्यातील तरतुदी संस्थानिकाला किंवा संस्थानिकाच्या खाजगी मालमत्तेला लागू होत नाहीत, ज्याचे मूल्यमापन जमीन महसुलात केले जात नाही, असा युक्तिवाद पुढे करण्यात आला. त्यांनी इंस्ट्रूमेंट ऑफ एक्सेशनच्या अनुच्छेद ६ आणि विलीनीकरण कराराच्या अनुच्छेद ३ च्या पहिल्या परिच्छेदावर भिस्त ठेवली. इंस्ट्रूमेंट ऑफ एक्सेशनच्या अनुच्छेद ६ आणि विलीनीकरण कराराच्या अनुच्छेद ३ अन्वये याचिकाकर्त्याच्या अधिकारांचे उल्लंघन झाले असेल तर घटनेच्या अनुच्छेद ३६३ मधील तरतुदींवरून हे स्पष्ट होते की, या दोन साधनांमुळे निर्माण होणाऱ्या वादांमध्ये न्यायालयांचा हस्तक्षेप रोखला जातो, असे उच्च न्यायालयाने निर्णय दिला आहे. राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३६२ चे अपीलकर्त्याला काहीच साहाय्य होत नाही, असे उच्च न्यायालयाचेही मत होते.

कायद्यातील 'मालक' या शब्दाच्या व्याख्येचा संदर्भ घेतल्यानंतर उच्च न्यायालयाचे मत असे मत होते की, कायद्याच्या कलम २ (एम) मधील 'मौफिदार' हा शब्द कोणत्याही संकुचित किंवा तांत्रिक अर्थाने वापरला गेला नव्हता. 'मौफिदार' म्हणजे केवळ अशी व्यक्ती नव्हती ज्याला मौफीच्या जमिनीचे अनुदान देण्यात आले होते, तर "भाडे किंवा कर" भरण्यापासून मुक्त असलेली जमीन धारण करणारी व्यक्ती देखील होती. त्यानुसार अपीलकर्त्याच्या वतीने हा युक्तिवाद फेटाळून लावला की, 'मौफिदार' हा शब्द राज्य किंवा संस्थानिकांकडून मिळणाऱ्या देणगीदार यापुरता मर्यादित आहे आणि त्यामुळे संस्थानिक मौफीदार असू शकत

नाही. घटनेच्या अनुच्छेद ३६६ (२२) मधील त्या अभिव्यक्तीच्या अर्थाने तो 'संस्थानिक' असल्याने कायद्यातील 'मालक' या शब्दाच्या व्याख्येत समाविष्ट असलेल्या 'भूतपूर्व संस्थानिक' या शब्दात मोडत नाही, असा अपीलकर्त्याचा युक्तिवादही उच्च न्यायालयाने फेटाळून लावला. घटनेच्या अनुच्छेद ३६६ (२२) मध्ये परिभाषित केल्याप्रमाणे 'संस्थानिक' हा शब्द केवळ राज्यघटनेतील तरतुदींचा अर्थ लावण्यासाठी लागू होतो. त्यामुळे कायद्यात दिलेल्या शब्दाला सामान्य शब्दकोशाचा अर्थ दिला पाहिजे. ऑक्सफर्ड इंग्लिश डिक्शनरीनुसार 'शासक' म्हणजे "जो किंवा तो राज्य करतो, विशेषतः सर्वोच्च किंवा सार्वभौम प्रकारचा आहे. ज्याचे काही मर्यादित क्षेत्रात नियंत्रण, व्यवस्थापन किंवा प्रमुखपद आहे". त्यानुसार उच्च न्यायालयाने असे मत नोंदवले की, अपीलकर्त्याने यापूर्वी असा नियम वापरला असला तरी विलीनीकरण आणि विलीनीकरणाचे करार अंमलात आल्यानंतर उच्च न्यायालयाने त्याच्या पूर्वीच्या कार्यक्षेत्रात तो वापरणे बंद केले. त्यानुसार अपीलकर्त्याला भूतपूर्व संस्थानिक मानले जावे आणि तो मौफिदारही असल्याने तो 'मालक' या शब्दाच्या व्याख्येत मोडतो. .

घटनेच्या अनुच्छेद २२६ व २२७ अन्वये याचिकेच्या अनुसूची अ व ब मध्ये नमूद केलेली गावे 'इस्टेट, महाल, दुमाला जमीन' यापैकी कोणत्याही श्रेणीत मोडतात का, या प्रश्नावरही उच्च न्यायालयाने विचार केला. त्यांच्या मते, ते इस्टेट किंवा दुमाला जमीन या श्रेणीत येत नव्हते तर ते महालांच्या श्रेणीत मोडत असत. कायद्याच्या कलम २ (जे) मधील 'महाल' च्या व्याख्येनुसार सदरच्या जमिनीच्या महसुलाचे स्वतंत्रपणे मूल्यमापन करणे आवश्यक आहे. याचिकाकर्त्याच्या म्हणण्यानुसार, जमीन महसुलाचे मूल्यमापन केले गेले नाही आणि मध्यप्रदेश राज्याच्या वतीने ते नाकारण्यात आले. उच्च न्यायालयाचे असे मत होते की, या परिस्थितीत प्रश्नांकित गावांच्या जमिनीच्या महसुलाचे कधीही मूल्यमापन केले गेले नाही हे सिद्ध करणे अपीलकर्त्याने आवश्यक आहे आणि परंतु, या संदर्भात कोणताही पुरावा देण्यात आलेला नाही. उच्च न्यायालयाच्या म्हणण्यानुसार, अभिलेखावरील कागदपत्रांवरून 'भंडार गावे' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या गावांचे जमीन महसुलात मूल्यमापन करण्यात आल्याचे दिसून येईल. उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाच्या तारखेपर्यंत अनुसूची अ मधील उर्वरित गावे आणि अनुसूची ब मधील गावे विलीनीकरण कराराच्या दुसर्

या आणि तिसर् या परिच्छेदानुसार भारत सरकारने अपीलकर्त्याची खाजगी मालमत्ता म्हणून मान्यता दिली नसल्यामुळे अपीलकर्त्याला त्यांच्यावर आपली मालकी सिद्ध करता आली नाही. त्यानुसार उच्च न्यायालयाने घटनेच्या कलम २२६ आणि २२७ अन्वये त्यांची याचिका फेटाळून लावली.

मुख्य मध्ये दोन प्रश्न आमच्यासमोर मांडण्यात आले होते (१) अपीलकर्ता कायद्यातील त्या अभिव्यक्तीच्या अर्थाने मालक आहे का आणि (२) संबंधित गावे कायद्यात असलेल्या 'महाल' या शब्दाच्या व्याख्येत येतात का? विलिनीकरण कराराच्या अनुच्छेद ३ अन्वये दिलेल्या अपीलकर्त्याच्या अधिकारांना हा कायदा पराभूत करू शकत नाही, असे देखील ही अपीलकर्त्याच्या वतीने मांडण्यात आले होते. मात्र, घटनेच्या अनुच्छेद ३६३ (१) मधील तरतुदी लक्षात घेता विलिनीकरण करार किंवा विलिनीकरणाच्या करारामुळे निर्माण होणारा कोणताही वाद न्यायालयांच्या चौकशीच्या क्षमतेच्या पलीकडचा आहे, हे आपल्याला स्पष्ट दिसते. उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याच्या विरोधात हा मुद्दा योग्यच ठरवला.

पहिल्या मुद्द्याच्या संदर्भात आपण प्रथम अपीलकर्ता हे कायद्याच्या उद्देशाने भूतपूर्व संस्थानिक आहे की नाही याचा विचार करू. की, ते इतके तथ्यहीन आहेत हे नाकारता येत नाही, कारण त्यांनी आपले राज्य भारत सरकारला योग्य वाटेल अशाप्रकारे मध्य प्रांतात आणि बेरार (आताचे मध्यप्रदेश राज्य) मध्ये विलीन करण्यासाठी भारत सरकारकडे सोपवले. पुढे त्यांनी भारत सरकारकडे संबंधित पूर्ण आणि अनन्य अधिकार, अधिकारिता आणि सत्ता सोपविली, जेव्हा त्यांनी असे मान्य केले की, दिनांक १ जानेवारी, १९४८ पासून राज्याचा कारभार हा भारत सरकारकडे हस्तांतरित होईल जेव्हा त्याने त्या राज्याचे प्रशासन हस्तांतरित केले जाईल. प्रश्न असा आहे की, घटनेतील तरतुदींच्या हेतुनुसार संस्थानिक म्हणून त्यांची मान्यता आहे का? भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३६६ (२२) नुसार घटनेच्या इतर कारणांसाठी संस्थानिक म्हणून त्यांचा दर्जा कायम आहे. कलम ३६६ (२२) मध्ये खालीलप्रमाणे म्हटले आहे:

“भारतीय राज्याच्या संबंधात / संदर्भात “संस्थानिक” म्हणजे राजा, प्रमुख किंवा इतर व्यक्ती ज्याच्याद्वारे अनुच्छेद २९१ च्या खंड (एल) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे असा कोणताही

करार किंवा करार करण्यात आला होता आणि ज्याला सध्या राष्ट्रपतींनी राज्याचा संस्थानिक म्हणून मान्यता दिली आहे आणि अशा संस्थानिकाचा उत्तराधिकारी म्हणून राष्ट्रपतींनी मान्यता दिलेल्या कोणत्याही व्यक्तीचा समावेश आहे".

अनुच्छेद २९१ मध्ये राज्यकर्त्यांना देय असलेल्या खासगत भत्त्याचा उल्लेख आहे. त्यात खालीलप्रमाणे म्हटले आहे:

"हे संविधान लागू होण्यापूर्वी कोणत्याही भारतीय राज्याच्या संस्थानिकाने केलेल्या कोणत्याही प्रसंविदातर्गत किंवा करारानुसार, करमुक्त कोणत्याही रकमेची हमी किंवा आश्वासन वसाहतीतील भारताचे सरकार यांनी खासगत भत्ता अशा राज्याच्या कोणत्याही संस्थानिकाला दिली असेल.

(a) अशी रक्कम भारताच्या एकत्रित निधीवर आकारली जाईल आणि दिली जाईल; आणि

(b) कोणत्याही संस्थानिकाला अशा प्रकारे दिलेली रक्कम उत्पन्नावरील सर्व करातून मुक्त असेल."

अनुच्छेद २९१ हे घटना लागू होण्यापूर्वी कोणत्याही भारतीय राज्याच्या संस्थानिकाने केलेला कोणतीही प्रसंविदा किंवा करार यासंबंधी निर्देश करते. या अनुच्छेदामध्ये नमूद केलेल्या करारामध्ये विलीनीकरणाचे साधन आणि विलीनीकरण करार यांचा निश्चितच समावेश आहे. विलीनीकरण कराराचा परिणाम स्पष्टपणे असा होतो की ज्याद्वारे भारतीय राज्याचा संस्थानिक हा संस्थानिक नसतो परंतु घटनेच्या हेतूसाठी आणि हमी दिलेल्या खासगत भत्त्याच्या हेतूसाठी, तो घटनेच्या अनुच्छेद ३६६ (२२) मध्ये परिभाषित केल्याप्रमाणे संस्थानिक आहे. अनुच्छेद ३६६ (२२) मधील तरतुदींमध्ये असे काहीही नाही की, न्यायालयाने अशा व्यक्तीला राज्यघटनेबाहेरील कारणांसाठी शासक म्हणून मान्यता द्यावी. आमच्या मते, उच्च न्यायालयाने योग्यच म्हटले की अपीलकर्ता एक माजी शासक होता आणि घटनेच्या अनुच्छेद ३६६ (२२) ने त्याला कायद्याच्या उद्देशाने संस्थानिक बनवले नाही.

अपीलकर्ता जो संस्थानिक होता आणि त्याचे नाव त्या लोकांच्या वर्गात मोडत होते जे 'मालक' या व्याख्येच्या कक्षेत मोडत होते आणि म्हणूनच स्पष्टपणे कायद्याच्या कक्षेत होता.

अपीलकर्ता हा केवळ माजी शासक नव्हता तर 'मौफिदार' देखील होता, हे आपल्याला स्पष्ट दिसते. मौफीचा सामान्य शब्दकोशात अर्थ "मुक्त" असा आहे. सूट, भाडे किंवा कर भरण्यापासून सूट, भाडेमुक्त" आणि मौफिदार म्हणजे "भाडेमुक्त जमिनीचा धारक, अनुदानदार". संबंधित गावांना भाडे किंवा कर भरण्यापासून सूट देण्यात आली आहे, असा युक्तिवाद उच्च न्यायालयात करण्यात आला होता. आमच्या मते, उच्च न्यायालयाने योग्यच मत मांडले की, 'मौफिडोर' हा शब्द एखाद्या राज्याच्या अनुदानकर्त्यापुरता किंवा एखाद्या राज्याच्या संस्थानिकापुरता मर्यादित नसतो. मौफीदार हा असा व्यक्ती असू शकला असता जो जमिनीचा धारक होता ज्याला भाडे किंवा कर भरण्यापासून सूट देण्यात आली होती. आमच्या मते, अपीलकर्ता मध्यप्रदेशात विलीन झालेल्या भारतीय राज्याचा 'भूतपूर्व संस्थानिक' असण्याव्यतिरिक्त 'मौफिदार' या शब्दात नक्कीच मोडत होता.

तथापि, अपीलकर्त्याच्या वतीने असा युक्तिवाद केला जातो की, व्याख्येचा सर्वात महत्वाचा भाग म्हणजे शेवटचा भाग होता ज्यात असे म्हटले गेले होते की मौफीदाराच्या बाबतीत तो अशी व्यक्ती असावी ज्याला त्याच्या गावाला लागू असलेल्या वाजिब-उल-अर्झमधील तरतुदींनुसार किंवा त्याअंतर्गत अशा गावात जमीन धारण केलेल्या व्यक्तींकडून भाडे किंवा महसूल वसूल करण्याचा अधिकार आहे. असा युक्तिवाद करण्यात आला होता की, अपीलकर्ता मौफीदार असला तरी त्याच्या ताब्यातील कोणत्याही गावाच्या संदर्भात वाजिब-उल-अर्झमध्ये तो प्रविष्ट करण्यात आला आहे, अशा गावातील जमीन धारण करणाऱ्या व्यक्तींकडून भाडे किंवा महसूल वसूल करण्याचा त्याला अधिकार आहे हे दर्शविण्यासारखे काहीही नाही. याचिकाकर्त्याने उच्च न्यायालयात दाखल केलेल्या घटनेच्या अनुच्छेद २२६ आणि २२७ अन्वये दाखल केलेल्या याचिकेत कुठेही असे नमूद करण्यात आले नाही की, त्याला मौफीदार मानले जात असले तरी त्याच्याकडे असलेल्या त्याच्या कोणत्याही मौफी गावाच्या संदर्भात वाजिब-उल-अर्झमध्ये प्रवेश केला गेला नाही, अशा गावांमध्ये जमीन धारण केलेल्या व्यक्तींकडून भाडे किंवा महसूल वसूल करण्याचा अधिकार

आहे. उच्च न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयावरून असे दिसेल की, त्यांच्यापुढे असा कोणताही युक्तिवाद केला गेला नव्हता. घटनेच्या अनुच्छेद १३२ (१) अंतर्गत दाखल केलेल्या अर्जात असे काही नमूद केलेले आपल्यास सापडत नाही. या न्यायालयात या प्रकरणात सादर केलेल्या जबाबामध्ये देखील या बाबीचा उल्लेख केलेला नाही. अशाप्रकारे, हे सिद्ध करण्यासाठी राज्य अभिलेखावर कोणतेही साहित्य उपलब्ध नाही की, जे हे साध्य करू शकतील की, याचिकाकर्त्याला मौफीदार म्हणून भाडे वसूल करण्याचा अधिकार नव्हता किंवा किंवा आपल्या गावात जमीन धारण केलेल्या व्यक्तींकडून मिळणारा महसूल गोळा करण्याचा अधिकार नव्हता. ही वस्तुस्थिती सिद्ध करण्याची जबाबदारी अपीलकर्त्यावर आहे, जी त्याने कधीही पार पाडण्याचा प्रयत्न केला नाही. त्यामुळे अपीलकर्त्याच्या वतीने केलेल्या युक्तिवादाच्या वेळी आमच्यासमोर प्रथमच उपस्थित केलेला हा युक्तिवाद स्वीकारणे अशक्य आहे.

'महाल' या शब्दाच्या व्याख्येतून निर्माण झालेल्या दुसर् या मुद्द्याबाबत उच्च न्यायालयाला असे नक्कीच आढळले की, याचिकाकर्त्याने प्रश्नास्पद गावांचे जमीन महसुलात मूल्यमापन झाले नाही हे सिद्ध करण्यासाठी कोणतेही पुरावे दिले नाहीत. याउलट किमान भंडार गावांच्या संदर्भाने अभिलेखावरील कागदपत्रांवरून या गावांच्या जमीनीच्या महसूलाकरिता तिचे मूल्य निर्धारण करण्यात आल्याचे दिसून आले. गावांच्या जमीन महसूलाकरिता तिचे मूल्य निर्धारण झाले आहे का, हा प्रश्न असल्याने मध्यप्रदेश राज्याच्या वतीने तो फेटाळण्यात आल्याने उच्च न्यायालयाने यासंदर्भात अपीलकर्त्याचा युक्तिवाद ग्राह्य धरता येणार नाही, असे योग्यच ठरविले. इतर गावांबाबत सांगायचे झाले तर राज्यघटनेच्या कलम २२६ व २२७ अन्वये अपीलकर्त्याच्या याचिकेच्या अनुसूची अ व ब मध्ये आमच्या मते उच्च न्यायालयाने असा योग्य निर्णय दिला की, सदरची याचिका ही टिकण्याजोगी नाही कारण, या गावांना भारत सरकारने अपीलकर्त्याची खाजगी मालमत्ता म्हणून अद्याप मान्यता दिलेली नाही.

आमच्या मते, त्यानुसार अपील अयशस्वी ठरते आणि ते खर्चासह फेटाळले जाते.

अपील फेटाळले.

X-x-x-x-x-x-x-x

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्याय निर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X-X-X-X-X